

A Történeti Levéltár szakkönyvtára¹

Viszonylag ritka eseménynek számít, amikor új könyvtár megalakulásáról lehet beszámolni. Ezen ritka alkalmak egyike a rendszerváltást követő információs kárpótlás folyamatához kapcsolódik. Az 1996. évi LXVII. számú törvény Történeti Hivatal néven hívta életre a korábbi rendszer állambiztonsági iratainak őrzésére és feltárására hivatott intézményt. Noha az 1995. évi Levéltári törvény elsősorban a Magyar Országos Levéltár vonatkozásában tért ki a levéltári szakkönyvtár fenntartásának kötelezettségére², a Történeti Hivatal létrehozásának idején mégis kezdetektől igény mutatkozott a levéltári anyag feldolgozását elősegítő és a tudományos kutatást támogató kézikönyvtár létrehozására. A könyvtár alapításának szándékát nem kis mértékben az a tény motiválta, hogy a Belügyminisztériumtól örökölt iratanyaggal levéltárunk jelentős számú könyvet, aprónyomtatványt és más, irattári szempontból irreleváns dokumentumtípust örökölt.

A könyvtárat létrehozó szándék óta immáron hét esztendő telt el. Az emberi életben ez hosszú, egy könyvtár életében mindazonáltal rövidke idő, amelyet elsősorban az állományépítés és gyűjteményszervezés tennivalói uraltak. Számos költözés és viszontagság után 2002 derekára megteremtődtek a könyvtári működés lokális feltételei: ezen a szépen kialakított olvasóterem és a hozzá kapcsolódó raktárhelyiség birtokbavétele értendő. Az infrastrukturális feltételek közül mindaddig fájó módon annak legfontosabb eleme, a könyvtári nyilvántartás lelkét jelentő számítógépes program hiányzott. Az elmúlt év vége ezen a téren is pozitív fordulatot hozott, amennyiben a SZIRÉN-program megvásárlása most már utat nyit a könyvtári dokumentumok sokrétű és igényes feltárása felé. Az alábbi írás ennek megfelelően az állomány kialakítását és a gyűjteményszervezés problémáit ismerteti, röviden kitérve az itt található dokumentumtípusokra és azok használatának lehetőségeire.

Jellegét tekintve a Történeti Levéltár Könyvtára nem nyilvános intézményi szakkönyvtár³, használata mégis a nyilvános könyvtárak irányába mutat, hiszen három gyűjteményéből kettő a Történeti Levéltár külső kutatóinak is rendelkezésére áll. A könyvtári állományrészek kialakítása a proveniencia, vagyis a dokumentumok közös eredetének elvén nyugszik. A három gyűjteményrész a következő:

- 1) a Belügyminisztériumtól örökölt ún. „A”-anyag,
- 2) az ugyancsak a Belügyminisztériumtól örökölt állambiztonsági szakirodalom,
- 3) valamint a Történeti Levéltár munkáját segítő szakkönyvtár.

A Belügyminisztériumtól örökölt „A”-anyag

Az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó és jogelőd szervei már a háborút követően létrehoztak egy, a két világháború között, illetve az 1940-es évek elején

megjelent névtárakból és címtárakból álló gyűjteményt, amely az „osztály-ellenség” számbavételének munkájában segítette a mindenkori politikai rendőrség működését. Létrehozataláról pontos ismeretekkel nem rendelkezünk. Ily módon kénytelenek vagyunk a visszaemlékezésekre támaszkodni, noha a gyűjtemény története még így is hézagos marad.⁴

A visszaemlékezések szerint 1947–48-ban egy jogi–igazgatási munkakörben dolgozó belügyi tisztviselőt bízták meg azzal a feladattal, hogy a korábbi Belügyminisztérium romos várbeli épületéből annak hajdani könyvtárát kimentse és rendezze. Ez a tisztviselő az ismert költő–műfordító, Kálnoky László volt, aki az anyag egy részét kiválogatta, és a Sztálin úti épületbe költöztette, míg a Jászai Mari téri épület pincéjében maradt könyvtömeget az Országos Könyvtári Központnak adta át.⁵ A lehetséges előzmények sorában kell még megemlítenünk az Államvédelmi Hatóság Kultúrosztályát, amely 1950 második felében jött létre. A hozzá tartozó könyvtár szintén tetemes régi könyvanyaggal rendelkezett. A háború vége előtt megjelent könyvek itt 1952–53-tól 0-s, vagyis nem kiadható jelzettel kaptak, ami másképpen megfogalmazva azt jelenti, hogy ezeket a könyveket zárolták. Bizonyos visszaemlékezések szerint a koncepciós perek során lefoglalt könyvek egy része is ide került.⁶ 1953 őszén, a Belügyminisztérium átszervezését követően került sor a különféle belügyi, illetve ÁVH-s kezelésben működtetett könyvtárak összevonására.

A Belügyminisztérium Irattárától 1997-ben örökölt ún. „A”-anyagban a régi könyvek mellett azok a politikai rendőrség értékelő munkája során keletkezett tematikus összeállítások is helyet kaptak, amelyeket a szakma zsargonja monográfiáknak nevezett. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezek nem tévesztendőek össze a könyvkiadásban monográfia névvel illetett, egy-egy tudományos témát teljességre törekvően taglaló tudományos munkákkal. A politikai rendőrség munkája során keletkezett monográfiákat – voltaképpen tematikus összeállításokat – kézirat formában, meghatározott példányszámban sokszorosították, és szűk körben kerültek használatba. Az operatív monográfia fogalma azért is érdemel külön említést, mert rávilágít az anyag szétválogatása kapcsán felmerült azon problémára, hogy a politikai rendőrség operatív munkája során keletkezett irattípusok és kiadványok műfajukat tekintve nem feleltethetők meg egyértelműen a könyvtáros és levéltáros szakmában, vagyis a közgyűjteményi felfogásban hasonló elnevezéssel illetett dokumentumtípusoknak. Az „A”-jelzettel ellátott gyűjteményrész azonban eredetileg még ezen túlmenően is változatos képet mutatott, hiszen a fényképektől a bélyegen át a tárgyi emlékműanyagig sokféle, a Belügyminisztérium klasszikus működési rendjébe nem illő, politikailag kényes anyagok letéti helye volt. Másképpen megfogalmazva: ide helyezték mindazt, ami az irattár kereteibe nem illett bele.

Mivel a kiadványok és az iratok eltérő kezelést igényelnek, ezért szükséges volt, hogy egymástól elkülönítsük őket. A könyvtár állományának kialakítása során első lépés a könyv jellegű, azaz könyvtári keretek közé illeszthető dokumentumtípusok kiválogatása volt. Ily módon kerültek a könyvek, a folyóiratok, az aprónyomtatványok és a szellemi egységet mutató, kézi sokszorosítással készült visszaemlékezések és tématanulmányok a könyvtár állományába. A szétválasztást követően a könyvtár ezen állományegységének tárolásában az eredeti rendet megtartottuk, vagyis a gyűjtemény egyes darabjait az eredeti „A” jelzet és a numerus currens szám-

rend kombinációjával jelöljük. Az itt található fontosabb dokumentumtípusok a következők:

- időszaki kiadványok (Honvédségi és Belügyi Közlöny, Csendőrségi Lapok évfolyamai stb.);
- magyar tiszti cím- és névtárak, minisztériumok, közhivatalok címtárai, országgyűlési képviselők, közigazgatási alkalmazottak névtárai;
- egykori honvédségi és rendvédelmi szervek (csendőrség, rendőrség, határőrség) név- és címtárai, fegyvernemi sematizmusok, tisztképző intézetek évkönyvei;
- a honvédség egykori hírszerző- és elhárító szervének, a VKF/2-nek nyomtatott anyagai;
- rendőrségi nyomozókulcsok (ún. Fekete Könyvek);
- paramilitáris szervezetekre (Vitézi Rend, Rongyos Gárda, Turáni Vadászok, Levente Egyesület) vonatkozó anyagok;
- a két világháború között működő jobboldali egyesületek (pl. Fehérvár Bajtársi Egyesület, Ébredő Magyarok Egyesülete, Volksbund, szabadkőműves páholyok) alapszabályai;
- a Horthy-korszak középosztályára (gyáriparosok, malomtulajdonosok, kereskedők, gazdák, iparosok) vonatkozó név- és címjegyzékek;
- a Horthy-korszak értelmiségére (újságírók, ügyvédek, mérnökök, diákszervezetek) vonatkozó hasonló anyagok;
- egyházmegyék és szerzetesrendek sematizmusai;
- a két világháború között megjelent társadalomismereti lexikonok (pl. A Magyar Feltámadás Lexikona, A Magyar Társadalom Lexikonja, Magyar Politikai Lexikon, Keresztény Magyar Közéleti Almanach és a Katolikus Lexikon négy-négy kötet, Református Egyetemes Névtár stb.);
- telefonkönyvek az 1931–1950 közötti időszakból;
- visszaemlékezések (pl. Prónay Pálé, Hóman Bálinté);
- emigrációs lapok és kiadványok.

A név- és címtárakra különösen érvényes a mondás: *Habent sua fata libelli*. Míg összeállításuk idején, a két világháború közötti magyar társadalom középosztályának büszke identifikációját szolgálták, utóbb rég letűnt rétegek kollektív megalázásának eszközeivé lettek. A felsorolásból jól látható, hogy a gyűjtemény a Horthy-korszak társadalmának olyan sajátos és töredékes keresztmetszetét adja, amely a korszak kutatásához sokoldalú információkkal, értékes adalékokkal szolgál. Amint az utolsó pontban megnevezett emigrációs anyag említéséből kitűnik, a „segédkönyvtár” anyagai gyűjtésének korszakhatára korántsem zárult le a második világháború befejeztével, hanem kiterjedt az 1956-os forradalom külpolitikai értékelésére és a világban szétszóródott magyar emigráns szervezetek működésére is.

A szétválasztás eredményeként a Belügyminisztérium kettes és hármas számmal jelölt trezorjaiban „A”-anyag jelzéssel tárolt gyűjtemény 1763 tételéből összesen 952 egység került a könyvtár állományába, a számos duplumpéldány okán azonban a tényleges művek száma ennél jóval kevesebb. Mivel az „A”-anyagról annak idején csak füzet formájú nyilvántartás készült⁷, a könnyebb eligazodás végett, valamint, hogy az anyagot mielőbb a kutatók rendelkezésére bocsáthassuk, 1999-re elkészült annak elektronikus nyilvántartása.

A Belügyminisztériumtól örökölt, ún. állambiztonsági szakirodalom

Kétségkívül legfigyelemreméltóbb gyűjteményünk az államszocializmus korában keletkezett ún. állambiztonsági szakirodalom, amely az egykori pártállam belbiztonsági szerveinek kötelékébe tartozó tisztek és tiszthelyettesek képzését szolgálta. Ezeket a füzet formájú módszertani kiadványokat a Belügyminisztérium Könyvkiadója jelentette meg, s a rendszerváltást követően a visszamaradt példányok az egykori banképület legalsó pincéjének, az ún. négyes trezornak a szekrényeibe kerültek. Nagy részük eredeti, felbontatlan csomagolásban került elő.⁸ Ez azt jelentette, hogy a nagy tömegű rendezetlen anyagot előbb szétválogatni, majd rendezni kellett, és a gyűjteményi rend kialakítását követően kerülhetett sor az elektronikus feltárás elkészítésére. Az állományrész fontosabb csoportjai a következők:

- a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszékének és jogelőd intézményeinek (pl. Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola) tananyagai (jegyzetek és tanfolyami anyagok);
- a Belügyminisztérium Tanulmányi és Kiképzési, majd a Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség által kiadott tanulmányok az 1970–1980-as évekből;
- a Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési osztálya által készített összeállítások;
- az orosz nyelvű szakirodalom jegyzet formában megjelentetett fordításai;
- az állambiztonsági szolgálat működését illető jogszabálygyűjtemények;
- állambiztonsági értelmező és kétnyelvű szótárak;
- hazai és külföldi tájékoztató anyagok;
- szamizdat kiadványok (könyvek és folyóiratok pl. Beszélő és a Demokrata című folyóiratok korai számai, az ABC FK kiadványai);
- a nyolcvanas évek ellenzéke által a társadalmi rendszer megjavításának szándékával írott tanulmányok, előadásszövegek és konferenciajegyzőkönyvek;
- fontosnak ítélt külföldi munkákról készült „házi” fordítások.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a felsorolt kiadványtípusok tekintetében teljességről korántsem szólhatunk.

A gyűjtemény bizonyíthatóan legkoraibb darabja *Az ügynökség beszerzése* címet viselő, 1955-ből származó stencilezett kiadvány (ÁB 1184), amely mintegy a gyűjtemény tematikáját előlegezi. Ezt a Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola számára készült, 1957–1959 között nyomtatott 15 tanfolyami jegyzet követi. Ezek a kiadványok különösen értékesek számunkra, mert éppen a szovjet CSEKA megalapítójának, a lengyel származású Feliks Edmundovics Dzerzsinszkijnek a nevét viselő iskola volt az a bizonyos oktatási intézmény, amely 1952-től az évtized végéig, tehát még 1956-ot követően is az ÁVH és utódszervei részére a szakembereket képezte. Az oktatásukra szolgáló tananyag tehát az ÁVH-beosztottak mentalitásának kialakítása és annak utólagos vizsgálata szempontjából megkerülhetetlen.⁹ Az 1960-as évekből meglehetősen kevés anyaggal rendelkezünk, az 1970-es évek elejétől a rendszerváltásig azonban gazdag állambiztonsági tárgyú szakirodalom áll rendelkezésünkre. A gyűjteményben jelenleg 1243 mű található, az állomány nagysága az iratátadásokkal hozzánk kerülő tananyagokkal csekély mértékben gyarapodik.

Az állományrész jellegzetességei a tematikus kialakítású sorozatok és időszaki kiadványok. Az *ellenség tanulmányozása* hangzatos címet viselő sorozat például 17 kötetet foglal magában, az *Állambiztonsági tanulmány* címmel 1970-ben indult és 1989-ig, tehát a rendszerváltásig évi 3–5 alkalommal megjelent időszaki kiadvány pedig közel 40 kötetet számlál. A sorozaton belül az egyes kötetetek az állambiztonsági munka területeinek oktatási célból való megismertetését célozták. Hely hiányában csupán ízelítő gyanánt a Rendőrtiszti Főiskola 1972 és 1978 között megjelent, tizenegy kötetet számláló sorozatának címeit tüntetem fel:

1. A környezettanulmány (ÁB 376)
2. Bűnügyi operatív nyilvántartás (ÁB 377)
3. A rezidentúra (ÁB 378)
4. Bűnügyi operatív felderítés az idegenforgalom vonalán (ÁB 379)
5. A titkos kutatás (ÁB 380)
6. A fogdaügynökség (ÁB 381)
7. A fogda-, illetve börtönügynökség szervezése, vezetése (ÁB 382)
8. A figyelés (ÁB 383)
9. A titkos őrizetbevétel (ÁB 384)
10. A rendőrség bűnügyi hálózati munkája. A bűnügyi operatív helyzet tanulmányozásának, értékelésének alapvető módszerei (ÁB 385)
11. EGPR forgalmazás (nyílt adattárakra) (ÁB 386)

Az állambiztonsági könyvgyűjtemény egyik jellegzetessége a pszichológiai tárgyú munkák feltűnően magas száma. Jóllehet, a köztudat úgy tartja számon, hogy e korszak tudománypolitikája a pszichológiát mint gyanús és dekadens tudományágat háttérbe szorította, mindazonáltal az ügynökök beszerzése és a velük folytatott együttműködés során mégiscsak a pszichológia eredményeire támaszkodtak. A lélektan klasszikus feladatától, a lélek gyógyításától eltérően azonban a pszichológiai ismeretek itt az ügynöki hálózat kohéziójának biztosítását, a hamis látszat keltését, és az egymással szolidáris csoportok bomlasztását, vagyis a társadalmi méretű bizalmatlanság légkörének kialakítását szolgálták.

Az állambiztonsági szakirodalom korabeli használatát erősen korlátozták. A kiadványok java részét eleve titkos vagy szigorúan titkos minősítéssel nyomtatták, s azokat a szervezet különböző szolgálati és oktatási egységeinél helyezték el. A politikai rendőrség sajátosan torz logikája ugyanezzel a minősítéssel látta el mindazokat a tájékoztatás céljából készült kiadványokat is, amelyeket külföldi, idegen nyelvből fordított, illetve magyar nyelven megjelent emigráns folyóiratok – vagyis a nyilvánosság szándékával megjelent periodikák – alapján állítottak össze. Ez pedig azt jelentette, hogy az elkészült köteteket kizárólag a szolgálat operatív aleggységeinek tisztjei forgathatták. Levéltárunk megalapítását és könyvtárunk létrehozását követően az a szándék vezetett bennünket, hogy a kutatók számára ezt a gyűjteményünket is mielőbb hozzáférhetővé tegyük, hiszen az a politikai rendőrség működésének megismerésére egyedi, más könyvtárban hozzá nem férhető anyaggal szolgál. E gyűjtemény feldolgozottsága is teljessé válik, és az „A”-anyagéhoz hasonlóan számítógépen hozzáférhető.

A kutatás során mindazonáltal számításba kell venni azt a tényt, hogy a kötetek egy része mindmáig élő minősítéssel bír, ami azt jelenti, hogy hozzáférésüket illetően „Az államtitokról és a szolgálati titokról” szóló 1995. évi LXV. törvény hatálya

alá tartozik. A törvény praeambulum a államtitoknak tekint minden olyan adatot, amelynek jogosulatlan megszerzése, felhasználása és nyilvánosságra hozása a Magyar Köztársaság honvédelmi, nemzetbiztonsági, nemzetközi kapcsolataival összefüggő érdekeit sérti vagy veszélyezteti. A gyakorlatban ez a korlátozás az 1980 után (szigorúan) titkos minősítéssel megjelölt kiadványokra vonatkozik¹⁰, valamint érinti azokat a korábbi, hasonló minősítéssel rendelkező kiadványokat is, amelyek esetében a keletkeztető szerv jogutód intézménye ezt a minősítést fenntartja.¹¹ Tematikailag a rendvédelmi és katonai szervek titkos információgyűjtésének módszereire és az általuk alkalmazott eljárásokra vonatkozó adatok, illetve az ilyen adatot tartalmazó oktató célú kiadványok tartoznak ebbe a körbe.¹² Ezek a kutatási korlátozások a külső kutatókra és a Történeti Levéltár belső munkatársaira egyaránt érvényesek.

A szakkönyvtár

A XXI. századi levéltárak szakmai követelményeinek tervezésekor a levéltáros szakma a nemzeti levéltárnál tágabb körben fogalmazta meg a korábrinál szélesebb gyűjtőkörrel rendelkező levéltári szakkönyvtárak fenntartásának igényét.¹³ Gyűjtőkörét tekintve a Történeti Levéltár szakkönyvtára sem csupán a szorosan értelmezett levéltári szakirodalom beszerzését tekinti feladatának. Az iratok feldolgozásához és kutatási célú használatához a levéltárosnak ugyanis segédletekre van szüksége, amelyekre támaszkodva az iratokban talált információkat értékeli, a hiányos adatokat pedig kiegészíti. A Történeti Levéltár speciális iratanyagának feldolgozásában különösen nagy jelentőséget kapnak a név- és címtárak, az *Életrajzi Lexikon* különböző kiadásai, a ki kicsodák, valamint a szakmai névtárak. Ezen túlmenően minden, a XX. századi történelem feltárását előmozdító segédletet, így lexikonokat, kronológiákat, atlaszokat és jogtárakat is gyűjtünk. Nagy súlyt fektetünk továbbá a XX. század második felének történéseit feltáró monográfiákra és dokumentumközlésekre. Hasonlóképpen gyűjtjük a modern kori diktatúrákra vonatkozó szakirodalmat, az úgynevezett tranzitológia irodalmát, valamint a huszadik század történetének megértését elősegítő, a politológia, a filozófia, a művelődés- és gazdaságtörténet terén megjelent elméleti alapvetéseket. A fentieket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a szakkönyvtár kettős feladatnak tesz eleget. Mint jelenkortörténeti szakkönyvtár beszerzi az 1945 utáni történeti és állambiztonsági kutatásokhoz szükséges szakirodalmat, a gyűjtőkörébe illeszkedő folyamatos gyarapítással egyben elősegíti a Történeti Levéltár iratfeldolgozó munkáját.

Ezen állományrésznek semmilyen előzménye nem volt, a könyvtár megalakításakor a semmiből kellett létrehozni. Célunk a korszak szakirodalmának minél teljesebb lefedése volt, amit egyfelől az újonnan megjelent szakirodalom beszerzésével, másfelől retrospektív gyűjtéssel próbáltunk megvalósítani. A könyvkereskedelem átalakulása és a példányszámok radikális csökkenése miatt olykor az 1990-es évek elején megjelent munkák beszerzése jelent problémát. Ez az állományrész jelenleg mintegy 1600 kötetet számlál. A könyvállomány mellett 1998 óta járattuk a fontosabb történeti és társadalomtudományi szakfolyóiratokat, a napilapokat, és természetesen nem hagyományos dokumentumtípusokkal, így videokazettákkal és elekt-

ronikus információhordozókkal (CD) is rendelkezünk. Ezt gyűjteményt a hivatal dolgozói napi munkájuk során használják, ezért – és mert állománya a nagyobb nyilvános könyvtárakban egyébként is hozzáférhető – nem nyitottuk meg a külső kutatók számára, vagyis intézményi szakkönyvtár gyanánt működik. A külső kutatók munkájának szolgálatára ugyanakkor a kutatóteremben megkezdjük egy lexikonokból és segédletekből álló kézikönyvtár kialakítását. A Történeti Levéltár belső munkatársainak kiszolgálása helybenhasználat és kölcsönzés formájában a könyvtárteremben történik. A külső kutatók kiszolgálását a Kutatáselőkészítő osztály referenseinek közvetítésével oldottuk meg. Azzal, hogy a Belügyminisztériumtól örökölt „A”-anyagot, valamint az állambiztonsági módszertani-tanulmányi gyűjteményt kutathatóvá tettük, az információs kárpótlás elve az egykori állambiztonsági szervektől örökölt könyv-jellegű dokumentumok vonatkozásában megvalósult. Noha az 1996. évi LXVII. számú törvény csak az iratokról rendelkezett, a kutatók körében megnyilvánuló nagy fokú érdeklődés mégis azt támasztja alá, hogy az egykori állambiztonsági szervektől örökölt könyvanyag hozzáférhetővé tétele valós igényeket kielégítő, helyes döntésnek bizonyult.

JEGYZETEK

- 1 Ez az írás Az átmenet évkönyve 2003. című levéltári kiadványban megjelent ismertető felhasználásával készült. (Bp., Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004. 301–309. p.)
- 2 1995. évi LXVI. törvény A közokiratokról és a magánlevéltári anyag védelméről 17.§ (2) f. pontja
- 3 A Történeti Levéltár Szervezeti és Működési Szabályzatának (a Hivatal Elnökének 8/1999. sz. utasítása) megfelelően a könyvtár az Elemző és Dokumentációs Főosztály részeként működik. A könyvtár jellege: nem nyilvános intézményi szakkönyvtár.
- 4 Alpár Zoltán: Vázlatos összefoglaló a BM MH könyvtár történetéről. Kézirat. Az 1987-ben készült kéziratot Kajári Erzsébet bocsátotta rendelkezésemre.
- 5 Alpár Zoltán: i. m. 1. p.
- 6 Uo. 3. p.
- 7 A dosszié külső borítóján a „Katalógus horthysta könyvekről”, belül „A Belügyminisztérium Politikai főosztály Nyilvántartó osztályán levő horthysta időkből származó évkönyvek, címtárak, és felszabadulás után keletkezett gyűjteményes anyagok jegyzéke” cím szerepel. A katalógus minősítéseként a jobb felső sarokban a „Szigorúan titkos!” megjelölés olvasható.
- 8 Analógiaként itt az Egykori Német Demokratikus Köztársaság Állambiztonsági Szolgálatának Iratait Felügyelő Szövetségi Megbízott Hivatalának Könyvtárát kell megemlítenem, ahol még ma is tart a Stasi épületének elfoglalása kapcsán összegyűlt, több ezer kötetre rúgó módszertani könyvanyag rendezése és feltárása.
- 9 A Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola felállítását 1951. szeptember 13-án rendelték el, 1952-es indításáról az 1952. augusztus 22-én kiadott ÁVH-parancsból értesülünk. Lásd: Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete In: A Történeti Levéltár Évkönyve 1999. Bp., TH, 1999. (Trezor 1.) 110. p.

10 1995. évi LXV. törvény 28. §.

11 A minősítések felülvizsgálata során a 1995. évi LXV. törvény 7. §-a alapján a keletkeztető szerv jogutódjának javaslatait kell figyelembe vennünk.

12 Kezelésüket és tárolásukat A minősített adatok kezelésének rendjét szabályozó 79/1995. (VI. 30.) Kormányrendelet 27. §-a szabályozza.

13 Takács Edit–Á. Varga László: Megjegyzések a szakmai követelmények tervezéséhez = Levéltári Szemle, 2001. 2. sz. 49–51. p.

Jobst Ágnes

Egy felújított könyvtár „belakása”¹

Idestova csaknem fél évtizede, hogy visszaköltöztünk átalakított, sok-sok kompromisszum árán végül is újjászületett régi-új otthonunkba, a kaposvári megyei könyvtár központi épületébe. Azóta belaktuk az épületet – nemcsak nap mint nap itt dolgozó könyvtárosok, de régi és új olvasóink is.

Tanulságos lett volna följegyezni az átadás után a spontán könyvtárosi és olvasói vélekedéseket, valamiféle tendenciát kiolvasni az új épülethez való viszonyra, ennek híján csak néhány – máig visszhangzó és érvényes – megállapítást summázok:

- A '90-es évek környékén, de különösen a miénkkel szinte egyidőben átadott könyvtárakhoz (Szombathely, Nagykanizsa, Veszprém, Szolnok) viszonyítva lényegesen (nem csupán méretét tekintve!) szerényebb, lerí róla, hogy „kompromisszumok gyermeke”. Az okok közül legnyilvánvalóbb az előbbiekhöz viszonyított alacsony beruházási költség, a fenntartói „hozzállás”, a „lóhalálában” való, építész–könyvtáros konzultációt szinte nélkülöző tervezés, a belsőépítész munka hiánya.
 - A '60-as évek flexibilisre tervezett egyetlen olvasói tere a '90-es évek végére egy túlzásúfolt, mozdíthatatlan, minden funkciót befogadó, az egymást zavaró szolgáltatásoktól (és azok zajától) hangos, benne a közlekedési útvonalakat nehezen felismerhető szobává vált – ezért az olvasók és könyvtárosok egyaránt a terek kitágulását, egyben lecsendesedését, kivilágosodását élték meg az átalakított épületben.
 - Egyöntetű a vélemény, hogy az átalakított épült egyik leggyengébb pontja a felvonó – egyrészt a bővítménybeli hiánya, innen lehetetlen bármely könyvtári anyag automatikus mozgatása, illetve az olvasók (például mozgássérültek) lépcsőjárástól való megkímélése; másrészt a régi épületbeli funkcionális átalakításának elmaradása: hiába építettek új szintet, azt a lift nem „éri el”!
- A másik gyenge pont az új szinten a vizesblokk hiánya.
- A könyvtárosoknak sokkal rosszabb a véleményük az épületről, mint a könyvtárhasználóknak.

Ami a felújítás szakmai tervéből megvalósult

Az átalakítás fontos elve az volt, hogy az új alapterület nagyobb része a hasznos olvasói tér bővülését szolgálja, azaz ne elsősorban raktár legyen. Ezt sikerült is megvalósítani, mégpedig úgy, hogy a raktári férőhelyek is nőttek.

A felújítási koncepció legsarkalatosabb pontja ugyanis az olvasóterem létesítése volt, mivel az 1964-es épület olvasótermét az 1977. évi (kissé zavaros elgondolású) szakrészlegesítés teljes egészében a helyismereti részleg számára adtuk át. Bizonyára az is befolyásolta a klasszikus övezeti rendszer visszaállításának erős óhaját, hogy könyvtárunk úgy lépett több mint húsz évvel ezelőtt a szakrészlegesítés mezejére, hogy nem voltak adottak a térbeli feltételei, és hosszú időn keresztül ennek nyűgével éltek együtt olvasók és könyvtárosok. Az átalakított épületben tehát az egyes terekbe egy-egy fő funkciót koncentráltunk:

- a földszinti fogadótérbe az adminisztrációt (gyermekek és felnőttek közös olvasói nyilvántartása, könyvkiadás, visszavétel, pénztár);
- az első emelet nagy terébe a könyvkiválasztó övezetbe a kölcsönözhető nyomtatott állományt: könyv, kotta, színműtár;
- a bővítmény első emeletére az olvasóterembe a helyben használatot – együtt a prézensz, a helyismereti és a kézikönyvállománnyal;
- a földszinti különterembe (az ún. közszolgálati térbe) az új szolgáltatásokat: számítógéphasználat, közérdekű tájékoztatás, hírlap- és magazinolvasó.

Ez az elrendezés biztosítja, hogy a zajból és mozgásból a csend és nyugalom felé való fokozatos átmenet (elvé és gyakorlata) is megvalósul.

Az olvasó dokumentum- és információhasználatának komfortja, a kiszolgálás gyorsasága azáltal is megvalósítható, hogy minden térben és időben készíthető fénymásolatot (fizetés után nem kell visszatérnie a másolatért, mivel kéziliften utánaküldjük), minden térben használhatja a számítógépes katalógust (igaz, az 1997-ben lezárt cédulakatalógus csak a könyvkiválasztóban érhető el, de egyre kevesebben keresnek benne).

Elképzelésünknek megfelelően az olvasók ezt az előbb fölvezölt hármast könnyen átlátták, megszokták és megszerették, különösen az elmélyült munkát folytatók szeretik az olvasótermet.

Megerősítést kaptunk abban is, hogy az olvasóteremben olyan kétszemélyes asztalokat helyeztünk el, amelyeknél nem ülnek szemben egymással az olvasók, mindenkinek lehetősége van egyszerre több, akár nagyobb méretű dokumentumból is dolgozni. Az ülőhelyek száma is – az eddigi forgalmat tekintve – optimális. Viszont félúton vagyunk az olvasóhelyeket és „dugaljkat” tekintve a követelménytől, hiszen „minden olvasóhelyet... alkalmassá kell tenni a számítógépes hálózathoz való csatlakozásra, ... utóbb fel is kell szerelni a megfelelő végállomással.”² (A raktárnak tervezett folyóirat-olvasóban viszont kicsi az esély arra, hogy a technikai feltételek a közeljövőben javuljanak. A közszolgálati tér számítógépes asztalai pedig távolról sem nevezhetők olvasóhelyeknek!)

Hogy a „használat forradalma”³ bekövetkezni látszik nálunk is (ezt a tervezéskor még nem tudtuk fölmérni), az utóbbi időben egyre inkább tapasztaljuk. Olvasóink némelyike a számítógépet nem csupán a katalógusban vagy információk közötti keresésre használná, de könyvtári kutatás közben munkaeszközként, egy

helytörténész olvasó pl. régi, somogyi újságokból szeretne folyamatosan számítógépes jegyzetet készíteni. Valószínűleg az ehhez hasonló igények egyre gyakoribbak lesznek majd, de ez napjainkban még nem jellemző könyvtárhasználói szokás. Könyvtárunkban a számítógép-használatot „szigetesen” kínáljuk olvasóinknak, ebben az átmeneti időszakban ők akként használják: elsősorban levelezésre, szórakozásra, nem a könyvtári információszerző – böngésző – kutató tevékenységbe ágyazottan. Azt reméljük, amikor a könyvtárban történő tanulási, kutatási szokások átalakulnak, szervesül az internethasználat a nyomtatott dokumentumok használatával, a technikai–technológiai fejlődés a vezeték nélküli számítógépek (laptopok) felé veszi irányát.

Az olvasóterem azonban már az építészeti tervek, az alaprajzi adottságok tanulmányozása során, majd a berendezés tervezésekor, illetve most, a napi működés közben a könyvtárosoknak okozott s okoz gondot. A helyiség leghosszabb nyugati és két rövidebb déli és északi oldala szinte egybefüggő ablak és ajtó. Ez egyrészt jó: a természetes fény a huzamos olvasás legkedvezőbb feltételét teremti meg. A maradék néhány méternyi fal mellé azonban kevés könyvespolc állítható, tehát a prézensz anyagot teremközi állványokon kellett elhelyezni. Így a polcok egyrészt elveszik az olvasó- (és a számítógépes munka)helyektől a felhasználható négyzetmétereket, másrészt megakadályozzák az olvasótermi állomány maradéktalan felügyeletét, mert a polcok közé nehezen lát be a felügyelő könyvtáros. Bár az olvasók polcok közötti mozgásának ellenőrzése miatt választottuk a 150 cm-es állványmagasságot (lemondva a minél több könyv elhelyezéséről), kihasználva az állományvédelem gyengeségét, máris nagy értékű kézikönyveket loptak ki az olvasóteremből.

Elszámítottuk magunkat a közszolgálati tér forgalmát tekintve. A vártnál jóval többen fordulnak meg itt naponta (átlagosan 120-an), s ha az eredeti tervek szerint még a médiatár is itt kapott volna helyet, bizony túlszűfoltnak, kényelmetlennek éreznék olvasóink. Így viszont a három funkció – közhasznú információszolgáltatás, magazinolvasás, számítógép-használat – jól megfér egymás mellett, sőt a számítógépre várakozók a napilapok olvasásával hasznosan, kellemesen tölthetik el az egyébként holt időt.

A könyvkiválasztó térben a szakirodalom polcai melletti egyszemélyes asztalok szinte mindegyike foglalt a nyitva tartás folyamán, szinte „pótolvasóteremként”, a tanulás helyeként szolgál, de a szépirodalmi polcok melletti foteleket is a tervezettnek megfelelően az olvasató, kikapcsolódó könyvtárhasználók foglalják el.

A szakrészlegesítés máig ható pozitív hozadéka a böngészde – általános részleg –, amelyet több témával, sok könyvvel kibővíthettünk. A felülvilágító alá, a könyvkiválasztó tér közepén helyeztük el polcait – a szépirodalmi és a szakirodalmi állványokra éppen merőlegesen, az elkülönítést is hangsúlyozva. Nagyon sok a kiemelt téma – alaprajzot is mellékelünk ezek megtalálását megkönnyítő –, az a tapasztalatunk, hogy a legintenzívebben forgatott állomány, sőt a böngésző olvasók sokkal jobban eligazodnak benne, mint könyvtáros kollégáink. Ha végeznénk egy fölmérést arról, hogy adott időpontokban hol tartózkodik a legtöbb olvasó, ezt biztosan a böngészde lenne.

A kölesönzőpult – a legsikerültebb bútora az új épületnek – nem csupán adminisztrációs, de forgalomirányító központként elsőszintű információs (technikai referens) pontként is működik, hasznos, hogy az emeletről a földszintre, a foga-

dóterbe került, így a csak könyveket visszahozók vagy hosszabbításra betérők azonnal el tudják intézni ügyeiket. A kézilift, amelynek első állomása a kölcsönzőpult (második a felnőtt-, harmadik a gyerekrészleg), szintén telitalálat lett. A gyermekek és felnőttek közös nyilvántartásáról – amely többek között a hatékonyabb munkaszervezést is biztosítja – a későbbiekben még szólok.

Amint említettem, a médiatárat az új szolgáltatásokkal együtt terveztük működtetni eredetileg a földszinten, helybenhasználattal, illetve üres video- és CD-tokokkal a kínálatot szabadpolcon bemutatva (majd a szomszédos raktárból a kiválasztott művet kölcsönözve az olvasónak). Mivel kiderült, hogy a bővítmény második emeletén helyet foglaló folyóiratraktárhoz nem készül lift, arról döntöttünk, hogy nyitott szabadpolcos raktárként fog működni, és felügyeletét úgy tudjuk ellátni, ha a médiatárral együtt üzemeltetjük.

Ez a döntés azt is maga után vonta, hogy a fent említett koncepciónk a „tisztá övezetek” megvalósításáról a médiatár esetében sántít: azaz éppen mivel lehetetlen az automatizált dokumentum-küldés (kéziliften, mint a könyvek esetében), kénytelenek voltunk a média nyilvántartási, pénzügyi adminisztrációját is a második emeletre telepíteni, illetve a helyben használat mellé a médiakölcsönzés is ide költözött.

De a szakmai tervben szerepelt éppen a médiatár kialakítása az átépítés előtti zenei szakrészleg helyett? Tekintható-e ez visszalépésnek? Könyvtárunk és a használói környezet, az igények szempontjából semmiképpen sem. Városunk nem tekinthető olyan zenei központnak, mint Győr, Pécs vagy Szombathely, itt nincs zeneművészeti főiskola, kevés a zenét hivatásosan művelők száma – és ők valószínűleg a zeneiskola könyvtárát használják. Azaz a hozzánk betérők igénye az információspecifikusság mellett, sőt sokkal inkább helyett „hordozóspecifikus”: azaz igen ritka az az eset, amikor az olvasó egy igényelt zeneművet hangzó- és egyidejűleg kotta-, illetve róla szóló irodalom formában szeretné megkapni; zenetörténeti kutatás céljából is ritkán használják állományunkat. Kispartitúrával a kézben pedig még talán soha nem hallgatott senki helyben zenét. Kottákat viszont egyre többen kölcsönöznének tőlünk (a színművészeti főiskolára készülők, műkedvelő zenészek, komoly zenekarban, együttesben játszó, zenét autodidakta módon tanulni szándékozók). Zenei szakrészlegünk egyébként „hibrid” volt már megszületésekor is: az irodalmi és nyelvi anyagot (kazetták, lemezek, nyelvleckekönyvek) eleve oda rendeltük, később a hangoskönyv-szolgáltatás központja, majd a videonézés és -kölcsönzés helye is lett, azaz neve ellenére voltaképpen audiovizuális részlegként működött. Indokolt volt tehát, hogy a helyi igények és a szolgáltatás természetének megfelelően „helyére tegyük”. Ezért maradtak a kölcsönözhető kották a könyvkiválasztó térben, a nyomtatott dokumentumok között. Forgalmuk évről évre növekszik, nem úgy, mint – sajnos – az állomány, amely nem gyarapszik kellő mértékben. Ami kedvezőtlen az elhelyezésében, hogy a kották által megkívánt speciális polcozású állvánnyal nem rendelkezünk, a könyvespolcok pedig kevésbé alkalmasak a sajátos méretű, fizikai megjelenésű kották, partitúrák tárolására.

Szervezet – funkció – terek

Már a tervezéskor világosan tudtuk, hogy a könyvtár bővítése automatikusan nem jár együtt bővített létszámmal, tehát a szervezetet az optimálisnál kevesebb

főre kell terveznünk, szem előtt tartva mégis a szolgáltatások természetét (menetét, időigényét stb.), egyben az állomány védelmét is. Maximálisan építenünk kellett a munkatársak képességeire, beállítottságára, affinitására, hogy a helyettesítések esetén is jó kiszolgálásban részesüljenek az olvasók.

A szolgáltatások szervezését úgy terveztük megoldani, hogy az olvasók minél gördülékenyebb kiszolgálását, kényelmét biztosítsa, hogy az olvasó épp annyi és csak annyi könyvtárossal, akkor és ott találkozzék, amennyi (amikor, ahol) szükséges. Fontosnak tartottuk, hogy bárminemű szolgáltatási tevékenységet végző könyvtáros egyetlen osztály keretében működjön amiatt, hogy az olvasószolgálati osztály legtöbb dolgozója tanulja meg a különböző szolgáltatási helyek teendőit, hogy a helyettesítés ne okozzon gondot. Az olvasóteremben például azért is helyeztük el a helyismereti gyűjteményt, hogy a helytörténészek és az olvasótermi szakreferensek a szóbeli tájékoztatásnál egymást tudják helyettesíteni, illetve kiegészíteni. Az egy műszakba beosztott tájékoztatók pedig napi váltásban dolgoznak az olvasóteremben és a könyvkiválasztó térben. A három év alatt kiderült, a raktárosok voltak, máig is ők a leginkább „fregoli emberek” (igazán nem pejoratív értelemben), akik, ha kell, a médiatárosokat, ha kell, a kölcsönzőket is helyettesítik. Két kölcsönző könyvtárosunk, akik a régi épület gyermekkönyvtárában dolgoztak, munkaköri leírásában továbbra is szerepel gyermekkönyvtári teendők ellátása, a gyermekkönyvtárosok is gond nélkül átcsoportosíthatók felnőtt szolgálati munkára.

Nosztalgia, régi dogmák

Az átalakulással, átszervezéssel együttjáró lépésváltás a legfiatalabb munkatársaknak „meg sem kottyant”. A közép- (és afölötti) korosztály esetében azonban az tapasztalható, mintha a régi szervezeti pozícióban végeznék feladataikat (pl. továbbra is szakrészlegben gondolkodnak). Néha még a régi bútorokat, szolgáltatási rendet (vagy rendetlenséget), állományelhelyezést is visszasírják. Ez munkalélektanilag bizonyára megokolható. Ennek tulajdonítható az a jelenség is, hogy legnehezebben (sőt egyáltalán nem) tudták elfogadni a gyerekek és a felnőttek közös kölcsönzési nyilvántartását. Amint az azóta megjelent cikkben⁴ is olvasható, úgy látszik, más új könyvtárnál is felmerült a probléma, miszerint kirajzolódik az a gyermekkönyvtárosi felfogás, hogy a könyvtári olvasóvá nevelés folyamatát csak és kizárólag a nyilvántartás aktusával kezdődően (tánciskolai kályha!) tartják kellően megalapozottnak. Holott a már említett, gazdaságosabb munkaszervezés mellett éppen az adminisztrációtól való felszabadítás, a gyermekekkel való egyéni foglalkozásra fordítható megnövekedett idő pontosan a közös nyilvántartás mellett szól. Tapasztalhatjuk nap mint nap, hogy gyermekkönyvtárosainknak még csak kommunikációs tréningre sincs szüksége ahhoz, hogy meg tudjanak szólítani különböző pszichés beállítottságú gyerekeket, vagy hogy egy-két beszélgetésből föl tudják mérni az „olvasmány-előzeteseket” a könyvajánláshoz.

A kicsit korosabb könyvtáros- (és olvasó-) generáció emlékezetében még élénken élnek a nagy előadóművészek estjei, így a nagy előadóterem ideája is tartja magát. Épületünk átalakításának tervében pedig határozottan azt a kívánalmat fogalmaztuk meg, hogy az előadóterem az eredeti helyén, azaz a bejárat közelében

maradjon, a Csekovszky-mozaikfalat megőrizve, de felére csökkentett alapterülettel. Megritkultak ugyanis a '60-as, '70-es évek nagy előadójai; az egyéb (irodalmi, ismeretterjesztő stb.) rendezvények is egyre kisebb közönséget vonzottak – nem föltétlenül szervezési vagy népszerűsítési okok miatt.

A közeljövőben sem kívánunk nagy rendezvények szervezésében rivalizálni például a szomszédos művelődési házzal vagy egyéb, konferencia- vagy színháztermet birtokló intézménnyel. (Igaz, vándorgyűlési plenáris ülést sem tudunk tartani.) Meghatározott célközönségnek rendezett előadások, ankétok számára viszont éppen megfelelő a nagysága. A kamarajellegből következően a méret tehát adott, a bensőségesség (lakályosság?) azonban hiányzik, mivel statikai okokból két vastag oszlopot építettek be a terem közepére.

Feladatunk, hogy a kamarateremnek átkerestelt előadóterem adottságaival hangoljuk össze PR-céljainkat, és az azt szolgáló rendezvények szervezését. Meg kell keresni – és találni! – az előadóterem új funkcióját!

Új divatok

„A könyvtár fejlődő szervezet” – mondja Ranganathan, és ennek jegyében magunk is elhatároztuk a szolgáltatás tervezésekor, hogy az új igényekre, információforrások, -hordozók születésére, szakmai kezdeményezésekre akár tevékenységünk átszervezésével fogunk válaszolni. De mi történjék, ha az újat elég lenne integrálni a meglévőbe? Ilyen újak a rendszerváltás óta megsokasodott információk pontok. Mind a közérdekű, mind az üzleti (vagy vállalkozói) információk szolgáltatását a szakirodalomban a szakértők különgyűjteményként, külön elhelyezéssel, személyzettel találják ideálisnak. Ehhez jöttek még a British Council (később angol nyelvi forrásközpont), az Európai Unió, egyes könyvtárakban a Goethe Intézet ajándék anyagai, amelyeket pedig az adományozó intézmény kikötése szerint külön kell elhelyezni és kezelni. Megnehezítve ezzel mind a könyvtárvezetés, mind a könyvtárosok dolgát (olvasói terek ökonomikus, áttekinthető, logikus elrendezése, ésszerű szolgáltatásszervezés), de leginkább megkeverve az olvasót, akinek a legkényelmesebben, leggyorsabban hozzáférhető formában kell a dokumentum és az információ. Hiszen nem könnyítettük meg a dolgát például annak az angoltanárnak, aki két különböző forrásból – könyvesbolti vásárlás, illetve brit ajándék – beszerzett angol nyelvi anyagot a polcon nem, csak a számítógépes katalógusban láthatja együtt. E felülről oktrojált információs pontokkal (különgyűjteményekkel), sajnos, éppen a szakrészlegesítés divatjakor hangoztatott szép és követendő elvet – „az állományt használói szempontok szerint kell elhelyezni” – kellett a gyakorlatban „felülírni”.

... ahova a lábnyomok vezetnek?

Könyvtárunkban a közelmúltban három alkalommal készítettünk felmérést az olvasói elégedettségről. A feliratokkal kapcsolatban azonban minden felmérés alkalmával kevésbé jó osztályzatot kaptunk. Erre való tekintettel, no meg a szakirodalom intelmeit is figyelembe véve külön gondot fordítottunk az új épület el-

igazító tábláira. Igyekezetiünk mégsem hozta meg a kellő eredményt: naponta átlagosan hat-hét olvasót kell szinte kézen fogni, és megmutatni neki, hogy a szemmagasságban felirattal jelzett állványon vannak a kötelező olvasmányok, és ha az olvasótermet (WC-t stb.) keresi, a padozattól elüti színű 50 cm-es lábnyomokat kövesse, mert abba beleírtuk, hova lehet eljutni: Médiatár, Folyóirat-olvasó, Olvasóterem, Helyismeret, WC. Mindezek után, sajnos, azt mondhatjuk: az emberek tájékozódási képességével van baj, nem föltétlenül a feliratokkal.

Mit tehet mégis a könyvtáros? Bár a szupermarketek ölnyi betűs, „csupafeliratos” gyakorlata talán biztos módszernek látszik az eligazításhoz, ezt mégse kövessük! Az olvasói terek belső rendjének legyen nagyon jó logikája, így az olvasónak csak ezt a kulcsot kell megtalálnia.

Továbbá találjunk partnerre olyan belsőépítész vagy grafikus, látványtervező, dekoratőr szakemberben, aki a szóban megfogalmazott szándékainkat több változatban képpé tudja alakítani. Mi ilyen partner hiányában máig sem tudjuk például, milyen módon kellene egzaktan feliratozni a 10, egyenként 6 részes, 7 polcos állványsort, amelyen a szakkönyvek részletes bontással (pl. 621.38 elektrotechnika) és választólapokkal az ETO szerinti 621-től 650-ig vagy 650-től 750-ig helyezkednek el. Viszont nagyon hamar rájöttünk, hogy bármennyire is figyelemfelkeltők a böngészde polcain elhelyezett – a polc síkjából kiugró, színes betűs – függőleges táblák, a legtöbb ember számára nehezen olvashatók a felülről lefelé írt szavak.

Klíma, energia...

Egy korszerű könyvtárépület nemcsak flexibilis, kényelmes, elektronikus, de energiatakarékos és intelligens is. Az utóbbtól – a felvillantott körülmények: alacsony felújítási költség, rövid tervezési idő miatt – nyilvánvalóan távol áll a mi házunk. Az energiatakarékosságra viszont éppen a fenntartónak a könyvtár iránti szűkkeblősége miatt kellett volna törekednie a tervezéskor.

Sajnos, ilyen klímatudatos építkezési elveken alapuló törekvés nem olvasható le az elkészült épületről. A második emeleti raktárak és a bővítmény első emeletén az olvasóterem „csupaablakain” nemcsak a jótékony természetes fény árad be, de nyáron a meleg is. Légkondicionálót az épület három termébe a könyvtárátadás óta három menetben szereltek.

A legnagyobb hőséget – inkább levegőtleniséget – elviselő második emeleti gyermekkönyvtár klímáját máig sem sikerült normalizálni, mivel egy légtérben van az első emeleti, legnagyobb légköbméterű könyvkiválasztó térrel, és a belmagasság miatt a klímaszabályozás különösen nagy feladatot és magas költséget vonna maga után. Saját tapasztalatunkkal maximálisan igazolva látjuk tehát, hogy „A napsugárzás, a hő, a fény a korszerű épületek anyagai, amelyeket ugyanolyan gondosan kell méretezni, mint az acélt vagy a betont.”⁵

A nyithatatlan ablakok ráadásul nem merőlegesek a padozatra, hanem ferdék, a por, piszok jobban megül felületükön, de csak kívülről, „alpinista takarítóbrigáddal” lehet tisztítani, magas költséggel.

Érdekes, hogy a modernnek (könyvtárosok és olvasók) elengedhetetlennek vélik a légkondicionáló használatát, amely egyszerre környezetszennyező és egészségre ártalmas, nem beszélve arról, hogy a működésére fordított összeg a véges költ-

ségvetési kereten belül minden évben a dokumentumbeszerzési költséggel „osztózik”!

Tér keresi funkcióját és funkció keresi helyét

Bizonyára azon kevés könyvtárépület közé tartozik könyvtárunk háza, amelynek már átadásakor több terme a tervezettől eltérő szerepet kapott. Ilyen az új épületrész második emeletén a folyóiratraktárnak szánt, már említett folyóirat-olvasó és médiatár. Itt csupán egyetlen diszfunkcióról szólunk, amelynek esztétikai, belsőépítészeti vonzata is van: a modern, szép kivitelű Dexion–Salgó-állványok egy részét le kellett bontani, hogy a zenehallgatáshoz, videózáshoz, folyóirat-olvasáshoz és a CD-k, lemezek, kurrens lapok tárolásához szükséges ülőbutorokat, asztalokat, szekrényeket elhelyezhessük. Mivel a tér megváltozott funkciójú berendezéséhez már nem maradt pénzünk, különböző időkből származó, a régi épület irodáiból, raktáraiból „összehordott” bútordarabokkal rendeztük be a termet. Hogy is lehetne hát egységes stílusról, harmonikus összehatásról beszélni a kilencféle anyagú, stílusú mobília láttán? Megjegyezzük: olvasóink érdekes módon erről nem, csupán a kényszerűségből az ablak mellett elhelyezett klubasztalok mérete miatt tettek kritikai megjegyzést a velük készített felmérésben, mondván, emellett nem lehet jegyzetelni.

A régi épület emeletráépítésének sorsa sem az eredeti elképzelések szerint alakult. A raktár melletti U-alakú üres térnek „hirtelen” megtaláltuk a funkcióját! A leendő kabinetiroda, nyelvi labor helyett gyermekkönyvtárnak rendeztük be. Többen látjuk úgy, hogy éppen gyermekkönyvtár számára ideális maga a tágas, világos tér: az U egyik szárában a kézikönyvtárat és a nagyobbak olvasótermét, a másik szárában a kicsik mesesarkát helyeztük el alacsony asztalokkal, tévével, videóval. A bejáratnál szemben pedig a könyvtárosok asztalát, bal oldalán a mesékkel, versekkel, jobbán az ismeretterjesztő irodalommal. A gyerekek számára az internetelérést biztosító számítógépeket a „központi sarokba” állítottuk, a könyvtárosok közelébe. A balesetveszélyt sejtető karzatot a könyvállványokkal köré épített könyvraktárral szüntettük meg.

Vannak, akik kérdik: miért éppen a gyermekkönyvtár került a legfelső szintre? Mi csak – kissé udvariatlanul – visszakérdezni tudunk: a lift nélküli térben (és ez, sajnos, adottság!) jobb lenne tán a koros felnőtteket, bottal járó öregeket a második emeletre küldeni a lépcsőjárást jobban bíró gyerekek helyett?

Raktárnak terveztük azt a földszinti termet is, amelyet a hálózati-szaktanácsadó osztály munkatársai természetes térelválasztókkal irodának berendezve, ablakok nyitásával mára szintén belaktak. Csak remélni tudjuk, hogy a digitalizáció vagy a kiegyensúlyozott állományalakítási gyakorlat nem teszi szükségessé, hogy egyszer majd mégis az eredeti cél szerint használjuk.

Összegzés helyett

Tengernyi tapasztalatunkból most csak egy mérítésnyit adtam közre, de talán sikerült érzékeltetnem valamit e kompromisszumos könyvtárátépítés kínjaiból.

Tanulmányokat több helyre címezve naponta vonunk le mi, szakmabeliek, ezek helyett most végül egy építész, Bachman Zoltán gondolatát idézem: „A legnehezebb építészeti feladat megtalálni a kompromisszumot az építető, a kivitelező és a pénzáadó szervezetek közt úgy, hogy az építészeti tér, funkció ne áldozódjék fel a vélt pragmatizmus oltárán.”⁶ Bizony, így van.

JEGYZETEK

- 1 A dolgozat Papp István Könyvtárosok kézikönyvében (Bp., Osiris, 2002. 4. köt. 296. p.) írt „biztatására” született meg: „Az új épületbe költözött könyvtárnak mintegy erkölcsi kötelessége is tájékoztatni a könyvtárosszakmát az építkezés során szerzett tapasztalatairól.”
- 2 Papp István: i. m. 271. p.
- 3 Mitter, Elmar: A jövő könyvtáráépületei. = TMT, 1993. 4–5. sz. 168–171. p.
- 4 Kovács Mária: A gyermekkönyvtár szerepe az olvasóvá nevelésben és az információközvetítésben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 1. sz. 21–23. p.
- 5 Zöld András: Környezet az épített világban – a környezetből épített világ. = Utóirat: A régi-új Magyar Építőművészet melléklete, 2003. 3. sz. 24–27. p.
- 6 Könyv az építészetről: a tervezés gyakorlata 1. (Főszerk. Bachman Zoltán.) Pécs, Pécsi Tanoda Alapítvány, 1996. 51. p.

Czinkné Bükkösi Valéria

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

Tisztelt Támogatónk!

A PRO HUNGARIS Kulturális Értékközvetítő Alapítvány célja a határon túli magyarság és a hazai nemzeti kisebbségek segítése nemzeti önazonosságának, anyanyelvi kultúrájának megőrzésében és fejlesztésében.

E célból az alapítvány közösségi könyvtárakat, oktatási és kulturális intézményeket támogat könyvekkel, folyóiratokkal, valamint számítógépekkel és egyéb informatikai berendezésekkel.

Alapítványunk 1998 óta kiemelten közhasznú szervezet. Ez a minősítés lehetővé teszi, hogy 2004. évi személyi jövedelemadója 1%-át alapítványunknak ajánlja fel. Ha fontosnak tartja alapítványunk célkitűzéseit, munkáját, kérem, éljen ezzel a lehetőséggel és másokat is tájékoztasson róla.

PRO HUNGARIS KULTURÁLIS ÉRTÉKKÖZVETÍTŐ ALAPÍTVÁNY

Székhely: 1054 Budapest, Hold u. 6.

Telefonszám: 301-0548, 06-20/330-3163; Fax: 301-0547

ADÓSZÁM: 18045989-2-42

www.prohungaris.hu

Mindenkinek köszönjük az eddigi támogatást, a felajánlott 1%-ot.

*Magyary Rozália,
ügyvezető igazgató*

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%